

VASILI GROSSMAN,

LEVEN EN LOT

(Balans: Amsterdam 2008) 959 blz., € 45,-.

Grossman destilleert een heel tijdperk tot duizend bladzijden die je vaak de rillingen over je rug doen lopen. In dat opzicht is hij een nieuwe Tolstoj, maar vooral is hij een Tsjechov in de lankmoedige, vergevingsgezinde en invoelende wijze waarop hij zelfs de grootste schurken beschrijft. En dat maakt hem niet alleen tot een groot schrijver maar ook tot een groot mens.

Toen in de jaren negentig van de vorige eeuw *Leven en Lot* voor het eerst verscheen in het Westen, werd de vergelijking met *Oorlog en Vrede* al snel gemaakt. De meeste recensenten zullen dat waarschijnlijk bedoeld hebben als compliment. De vraag is maar of dat in de praktijk ook zo heeft gewerkt want welsof, die aan Tolstoj's meesterwerk zijn begonnen, raakten in de eerste hoofdstukken al verstrikt in de overstelpende hoeveelheid namen waarmee ze werden geconfronteerd. En de Russische gewoonte om eigenaam, vadersnaam en familienaam aan elkaar te koppelen, maakte het lezen er niet eenvoudiger op. Voor mijzelf gold dat ook. Al snel was ik het spoor volkomen bijster en ten einde raad ben ik maar, om het overzicht niet te verliezen, op een kladblaadje allerlei stambomen en andere verbanden gaan bijhouden. Het mocht niet baten. Na ongeveer honderd bladzijden heb ik de strijd opgegeven en behoort sindsdien tot de cultuurbarbaren die met het schaamrood op de kaken moeten toegeven dat zij het hoogtepunt uit de Russische

literatuur niet hebben gelezen.

Met *Leven en Lot*, waarin ook een stortvloed aan namen voorkomt, dreigde hetzelfde te gebeuren.

Maar dat pakte al snel anders uit. Hoe clichématig ook: het is een boek dat je na de eerste hoofdstukken niet meer kan laten liggen.

Hogeschool voor straatgevechten

Vasili Grossman zag meer van de Tweede Wereldoorlog dan welke schrijver dan ook, inclusief zulke coryfeeën als Gellhorn en Malaparte. Hij was in die tijd verslaggever voor de legerkrant *Krasnaja Zvezda* en maakte in die hoedanigheid de bijna-nederlaag van 1941 mee, de gedeeltelijke wederopstanding van het Rode Leger die daarop volgde en de verschrikkingen van het beleg van Stalingrad in de winter van 1941/42 ('de Hogeschool voor Straatgevechten'). Hij was getuige van de bevrijding van Treblinka, waar hij als eerste enkele overlevenden interviewde, zag de laatste aanval op Berlijn en heeft op de dag van overgave nog rondgescharreld in de Rijkskanselarij, waar hij enkele

persoonlijke stempels van Hitler ontveemde. Het waren ervaringen die hem bij het schrijven van zijn roman enorm van pas zijn gekomen. Maar dat gold nog meer voor de desillusies die hij in die jaren opdeed en die zijn vertrouwen in het Sovjetsysteem volkomen ondermijnden: het schaamteloze antisemitisme, de incompetentie van de legerleiding, het zinloze opofferen van duizenden soldatenlevens, het alomtegenwoordige verraad, de willekeurige partijreureur die in de strijd nog leek te verheugen, de misleiding van het volk door de media en alle andere zwarte kanten van het systeem die de historicus inmiddels wel bekend zijn.

Doci

Vandaar dat hij met de publicatie van zijn roman heeft gewacht tot 1960, dus tot de Doci. Maar dat mocht niet baten. De bakens waren weliswaar verzet maar dat betekende in zijn geval dat niet hij, maar juist zijn boek werd gearresteerd. Weliswaar had Chroesjtsjov in zijn destalinisatierede veel onrecht uit de stalinmijd

aan de orde gesteld, maar wat hij aan verschrikkingen en misdaden had laten liggen werd nu door Grossman uitgeserveerd, inclusief een haarscherpe en intelligente vergelijking tussen het nazi- en het Sovjetsysteem, die voor het laatste niet erg gunstig uitviel. Dat was te veel van het 'goede'. De KGB nam niet alleen het manuscript in beslag, maar ook het klad, de schema's en zelfs het typlint. Partij-ideoloog Socslov deelde Grossman mee dat het boek de eerste tweehonderd jaar niet zou worden gepubliceerd: 'Waarom zouden we jouw boek toevoegen aan de atoombommen waarmee onze vijanden van plan zijn ons te bestoken?' (goedbeschouwd, al zal Soeslov het zo niet hebben bedoeld, een enorm compliment). Gelukkig was een kopie veilig ondergebracht bij een vriend. De bekende dissident Andrej Sacharov maakte er een microfilm van en vervolgens werd deze naar het buitenland gesmokkeld, zodat in 1985 de eerste vertaling, *post mortem* (Grossman overleed in 1964) kon verschijnen.

'Goedendag kameraad Strum'

Leven en Lot is een caleidoscopisch boek: het neemt je mee van het inferno van Stalingrad naar de rust van een natuurkundig laboratorium, van de honger en dorst in een trein op weg naar een Duits vernietigingskamp naar de relatieve luxe van het hoofdkwartier van veldmaarschalk Paulus of van de snijdende kou in een Siberisch werkkamp naar de operatiekamer van een militair ziekenhuis. En dan hebben we nog lang niet alle schouwtonelen gehad. Sommige van deze scènes hebben geen enkel verband met elkaar, maar wat ze verenigt is het

enorme verteltalent en literaire vermogen van de auteur. Het boek heeft geen centrale protagonist of het moest Viktor Strum zijn, een joods theoretisch natuurkundige (en alter ego van Grossman) en getrouwd met Ljoedmilla Sjaposnikova. In de loop van het verhaal wordt zijn moeder vermoord door de nazi's en Ljoedmilla's zoon uit een eerder huwelijk sterft in de strijd om Stalingrad. Strum verkeert in een bevriende kring van medefysici met wie hij wel eens al te openhartig discussieert over het Sovjetsysteem in het algemeen en de vraag wie onder hen provocateur of informant zou kunnen zijn in het bijzonder. Maar echte problemen krijgt hij pas door zijn joodse afkomst. Wanneer hij persoonlijk een theoretische doorbraak bereikt in het onderzoek naar het atoom, komt het gevaarlijke mengsel van afgunst en antisemitisme tot ontploffing. Hij wordt zijn baan uitgewerkt omdat zijn theorie 'te Talmoodisch' zou zijn en in strijd met de partijgeest'. Zijn levenswerk is vernietigd, zijn voorrechten verdwenen en zijn intiemste vrienden kennen hem opeens niet meer. Hij verkeert in diepten van ellende, om de psalmdichter te citeren, maar dan rinkelt de telefoon. 'Goedendag kameraad Strum!' Het is Stalin zelf die persoonlijk informeert naar zijn wetenschappelijk welzijn. Strums wereld komt op zijn kop te staan. Opeens is alles anders. Hij heeft meer vrienden dan ooit, wordt door zijn collega's met de meeste eegards ontvangen en partijbonzen nemen hun hoed voor hem af. Maar al snel beseft hij dat hij meer heeft verloren dan gewonnen: binnen de kortste keren is hij zijn morele en intellectuele integriteit kwijt. Niet bereid om alle herwonnen luxe

weer op te offeren tekent hij een antisemitische petitie. Het is een passage uit het boek die nagenoeg autobiografisch is en het maakt het morele zelfverraad van Strum maar

al te begrijpelijk. Het is een vernietigende beschrijving van de laatste troef die de totalitaire staat uitspeelt: het vernieuwen van iemands eigenwaarde door hem een snuifje succes te gunnen en het gevoel orbijs te horen. Iemand die wel zijn eer weet te redden is commissaris Krymov, een communistische hardliner van het eerste uur. Hij heeft meegevochten in de revolutie en tegen de Witte, vertoonde bijzonder heldhaftig gedrag, zowel in de chaotische maanden van 1941 als in de vuurlinie van Stalingrad, maar wordt toch gearresteerd. Dat is het begin van zijn onthutserende zwerflood door het onmenselijke strafstelsel van de NKVD.

Grossman destilleert eigenlijk een heel tijdperk tot duizend bladzijden die je vaak de rillingen over je rug doen lopen – Duitse ingenieurs bijvoorbeeld die Eichman een kleine receptie aanbieden in een zojuiste afgebouwde gaskamer – en in dat opzicht is hij een nieuwe Tolstoj (maar zoals gezegd: ik ben geen kenner). Maar hij is een Tsjechov (en die ken ik wel) in de lankmoedige, vergevingsgezinde en invoelende wijze waarop hij zelfs de grootste schurken beschrijft. En dat maakt hem niet alleen tot een groot schrijver maar ook tot een groot mens. Dit boek moet gelezen worden!

VASIL GROSSMAN LEVEN & LOT

DEEFT VERIJ BALANS

**'Dit boek
moet gelezen
worden!'**